

Marja Pruis

Als je weg bent

Over Patricia de Martelaere

2013 Prometheus Amsterdam

De meer liefhebbende

Ik heb me teruggetrokken op het Vlaamse platteland, in een schrijversresidentie. 's Nachts hoor ik uilen. Ik neem tenminste aan dat het uilen zijn, en geen lammeren die bij hun moeders vandaan worden gehaald. Of was het het omgekeerde, waar Clarice Starling in *The Silence of the Lambs* niet van kon slapen: de moeders die bij hun kroost werden weggehaald? Er wordt voor me gekookt in die residentie, zodat ik alle tijd heb om aan van alles te denken. Bijvoorbeeld hoe het kan dat schrijvers niet kunnen autorijden. En waarom filosofes hun dochters van die namen geven. Salomé. Rodante. Mag je nog een bestaan in de luwte leiden als je zo heet? Of Cosima. Ik heb mijn dochter naar een koe vernoemd, en dat heeft ze me nog steeds niet vergeven.

Nee, dat lieg ik. In het eerste jaar van mijn studie zat ik bij een vrouw in de werkgroep die onmiddellijk mijn hart stal. Het was haar leeftijd, veertig, in combinatie met haar tongval, Vlaams, haar jasje, een mottig bontje, en het feit dat ze drie mannen had, en tevreden hield. Haar naam viel voorgoed samen met heroïek en schoonheid.

Het is een oude boerderij waar ik verblijf. Denk hoeve, denk *Novecento*. Zelf geplukte peren, zelfgemaakte jam. De vrouwe des huizes heeft een woeste bos haar tot aan het middel. Ze kookt glutenvrij, omdat de Canadese schrijfster in het gezelschap een allergie heeft. En ze maakt beelden, en foto's. In de verbouwde hooizolder stuitte ik per ongeluk op haar laatste

werk: bustes van alzheimerpatiënten. Een heel wit, stil leger stond daar opgesteld; de koppen van mensen bij wie alle verzet afwezig was. Ik wist niet wat ik zag. Wel voelde ik onmiddellijk de tranen branden. Mijn moeder, en nu niet dat -tje eraan toevoegen. Zo argeloos en onbevreesd, zo weerloos vooral. Het idee dat ze belaagd zou kunnen worden, dat er niemand is die over haar waakt, ik kan er wakker van liggen. Alle mensen die haar kwaad zouden willen doen, ik zou ze doodknuppelen.

's Avonds eten we glutenvrij en heerlijk, aan de lange houten tafel buiten. De Amerikaanse schrijfster in het gezelschap zegt dat een vriendin van haar altijd vraagt, zo gauw er een nieuwe liefde in het spel is: *'Who's got the power?'*

We zijn er allemaal even stil van, wie heeft de macht, jeetje.

De Amerikaanse verbreekt de stilte. Legt uit. Dat er altijd een meer en een minder liefhebbende partij is, en dat de laatste dus in het voordeel is. Dat zij het ook een kutvraag vindt, maar wel altijd na even nadenken het antwoord weet.

De vrouwe des huizes, met een grote mand op schoot waarin zich de oogst aan walnoten van die dag bevindt, schudt haar haren naar achteren.

'Daar heb ik nou nog nooit aan gedacht,' zegt ze.

Zo Vlaams en zo lief.

Wie heeft bij mij de macht?

Dit lieg ik niet. Wat me nooit gebeurt, gebeurt me nu. De maan vertoont zich nog niet eens, de jongste van de honden legt haar kop op mijn schoot, nog net zichtbaar in de schemering schiet er een konijntje over de grasvlakte voor ons, in de hoeve pingelen de lichtjes. En in mij wellen spontaan dichtregels op.

*If equal affection cannot be
Let the more loving one be me*

Instantmagie. Ik word door het gezelschap rond de tafel aangekeken alsof ik ter plekke deze lamentatie heb bedacht, en niet W.H. Auden, lang, lang geleden. De Amerikaanse verzucht dat het inderdaad beter is om de meer liefhebbende partij te zijn. Dieper. Terwijl zij en ik allebei weten dat zij dat nooit zal zijn. En ik ook niet. De Canadese en de Vlaamse, zij wel.

Kijk om je heen. Je weet het meteen wie welke partij is.

Het gekste vond ik toen mijn dochter net geboren was, dat ik haar gewoon mocht houden. Dat er niet eerst een inspectie over de vloer kwam, om te kijken of het allemaal wel vertrouwd was. Zo iets groots, zo'n baby. Zo aan je overgeleverd.

Diezelfde avond zoek ik een ander gedicht op. 'One art', van Elizabeth Bishop.

*The art of losing isn't hard to master
so many things seem filled with the intent
to be lost that their loss is no disaster...*

Veel moeilijker uit het hoofd te leren dan 'The More Loving One' van Auden.

Je kunt je eindeloos laten liefhebben, op een dag heb je hoe dan ook het nakijken.

Dus schrijf ik

In het jaar dat Patricia de Martelaere de Frans Kellendonk-lezing houdt, 1993, stelt Hugo Brems, hoogleraar Nederlandse Letterkunde aan de Universiteit van Leuven, de bundel *Nieuwe Vlaamse verhalen* samen. In zijn nawoord schrijft hij dat er veel gebeurd is in de Vlaamse prozaliteratuur van de afgelopen tien, vijftien jaar. Hij geeft een korte geschiedschrijving waarin hij verschillende stromingen en genres de revue laat passeren. Patricia de Martelaere noemt hij naast Kristien Hemmerechts en Koen Peeters als een van de meest in het oog springende exponenten van een 'nogal heterogene' groep auteurs die een zeer vormbewust proza schrijven dat hem doet denken aan het Nederlandse *Revisor*-proza. Proza dat blijkt geeft van 'literariteit', niet alleen door bijzondere zorg voor stijl en structuur, maar vooral omdat de relatie tussen de tekst en de werkelijkheid niet onproblematisch is.

'Het blijft in wezen realistisch proza maar met een kritische en reflexieve inslag,' schrijft hij. 'Het realisme is hier nooit louter weergave van de werkelijkheid. Die illusie wordt doorbroken en in vraag gesteld, waardoor herkenning en vervreemding elkaar in evenwicht houden.'

'Ben ik hier in een hoerenzaak verzeild geraakt?' heet het verhaal van Patricia de Martelaere dat Brems in deze bundel heeft opgenomen. Eerste zinnen:

Dacht nochtans dat het een gewoon café was, omdat er onder meer voor het raam hing: ‘Heden soep’. Achtte het onwaarschijnlijk dat men in een hoerenzaakje soep zou eten. Zit hier nu in een oude zetel, onder gedempt licht, met zwoele muziek en achter mij mannen aan de bar, koffie te drinken en schrijven als gek, met mijn jas aan en mijn benen vooral niet over elkaar geslagen.

In deze jachtige trant gaat het verhaal verder. Of verhaal, het is eigenlijk meer een relaas, in kennelijke noodzaak op papier geknald. Amechtig, op een speelse manier wanhopig, maakt een vrouw/meisje ons deelgenoot van het wachten op haar minnaar. Ze is te vroeg. Om de tijd te doden is ze een café ingedoken dat bij nader inzien een zaak van zeker allooi lijkt, met nooddruftig manvolk aan de toog.

En als je dan bent zoals ik, dan blijf je met een misplaatst gevoel van heldhaftigheid ter plaatse – je bestelt met een uitgestreken gezicht een koffie en stevent doelbewust op zo’n stoffige fluwelen zetel af, alsof je hier elke dag kwam.

Om zichzelf een houding te geven pakt ze een notitieboekje uit haar tas – bij gebrek aan leesvoer, want ‘Nabokovs *Lolita* of Flauberts *Madame Bovary*, in pocketuitgave, zijn ditmaal thuis op de vensterbank blijven liggen’ – en gaat zitten schrijven. Het verhaal dat we lezen is datgene wat ze naarstig, impulsief neerkrabbelt als in een ware stroom van bewustzijn. Een relaas dat ogenschijnlijk alle kanten op gaat, onzinnig en springerig, vol bespiegelingen over het wachten op ‘de man die niet de jouwe is, terwijl je er nochtans een hebt’, over de telefoongesprekken met haar schoonmoeder die altijd gaan over wat ze gegeten hebben – volgt een gedetailleerde opsomming van alle maaltijden die ze de afgelopen dagen heeft genuttigd, van worst met

appelmoes tot en met een reep melkchocolade met hazelnoten –, over gedichten die ze jammer genoeg niet meer uit haar hoofd kent.

In feite schrijft ze voor haar leven, ze schrijft om niet verkracht te worden, want stel je voor dat die bloeddorstige mannen die haar daar zitten aan te gapen zich zo dadelijk aan haar zullen vergrijpen –

en ik neem het gewoonlijk al niet zo nauw, en dat seks niet noodzakelijk liefde betekent weet ik intussen ook al wel, maar dát zou me toch net iets te gortig zijn, vooral indien ik na afloop ook nog gewurgd en in stukjes gesneden zou worden, zodat mijn arme ouders, en mijn man – die immers niet weet waar ik ben – morgen in de krant te lezen krijgen: flarden van schrijvend meisje gevonden, mét flarden van wat ze schreef.

Ze filosofeert door over wat voor een dood dat zou zijn, en dat ze zich een mooiere dood zou kunnen voorstellen,

al sterf je natuurlijk altijd levend – dat is wat ik altijd zeg als mensen met afgrijzen protesteren tegen het levend koken van kreeften: dat het natuurlijk niet leuk is levend gekookt te worden, maar of het dan misschien leuker is om levend de hersenen ingeslagen of de keel doorgesneden te worden, en dat je immers onvermijdelijk levend sterft.

Steeds duikt ‘de man die niet de mijne is’ op, ze zou het woord ‘ijsroomgebakje’ telkens kunnen uitschrijven omdat het zo lekker lang duurt, of ‘de naam die ik immers al zo vaak, in gedachten en in vele schriften, schrijf’. Uit alle macht probeert ze zich het Onzevader te herinneren:

en dat heb ik nochtans jarenlang in bed voor me uit gefluisterd in de hoop Onze Lieve Heer zo te vermurwen tot het scheppen van een kind dat mijn broertje of zusje zou zijn – een mooi gebed voor mij, ook nu nog, want de man die niet de mijne is kon met gemak mijn vader zijn – jammer dat ik het niet meer ken, dan kon ik het 's avonds in bed voor me uit fluisteren om de Heer te smeken om een kind van hém – al zou dat dan ook wel een Onbevleete Ontvangenis moeten zijn.

Dat God bestaat werd haar verteld door de priester die haar man en haar in de echt verbond.

Pardon, zei ik, maar hoe kunt u daar nou zo zeker van zijn? Nou, zei de brave borst verbaasd, dat staat immers zwart op wit in de Bijbel. Werkelijk waar. Je zou het niet geloven, en ik wou dat ik het had verzonnen, zo leuk vind ik het, maar helaas, het is werkelijk zo gebeurd, jammer van het verhaal.

De kracht van het verhaal, behalve dat het licht en geestig en tegelijkertijd onheilspellend is, is de tot en met de laatste zin volgehouden dubbelzinnigheid. Was hier al sprake van een hoerrentent, of is het dat geworden omdat zij daar zit te wachten op de man die niet de hare is – ‘ik heb vanmorgen mijn haren gewassen en in de krul gelegd, ik zie er op m'n voordeligst uit en dat is niet slecht, als ik de man die niet de mijne is kan geloven, en met mijn nylons en hoge hakken, en mijn allure van wie-doet-me-wat lijkt ik ongetwijfeld wat ik nochtans niet ben' – terwijl haar rechtmatige man thuis zit en van niets weet?

Zolang ik ononderbroken blijf verder schrijven, zonder opkijken, kan niemand op de gedachte komen dat ik wel

eens werkelijk zou kunnen zijn wat ik ongetwijfeld lijkt te zijn. Dus schrijf ik.

Het wachten duurt, en naarmate de geest een beetje opdroogt en de pen uitgeput raakt, grijpt de schrijfster meer terug naar een diep verankerde meisjestoon:

Buiten regent het, of het regent niet, of pijpenstelen, het doet er niet toe, zolang ik maar bezig blijf. In de sneeuw rollen drie of zeven kinderen een sneeuwman die niet de mijne is. De werelddelen zijn: Amerika, Europa, Azië, Afrika en Australië. Mijn lievelingskleur is grijsachtig wit met een okertintje. Mijn naam is Maria Magdalena of Klaartje. Mijn hobby's zijn: dansen, paardrijden, postzegels verzamelen, tennissen en schrijven.

Patricia de Martelaere schreef dit verhaal al veel eerder, misschien is het zelfs wel een van haar eerste verhalen, al is dat een wat lastige bewering over iemand die haar hele leven al schreef, en die vaak pas jaren nadat ze iets had geschreven het aan de openbaarheid prijs gaf. Het verscheen in ieder geval in februari 1985, in het Vlaamse literaire tijdschrift *Dietsche Warande & Belfort*, waar ze later ook in de redactie kwam. Om het even te kunnen plaatsen: *Nachtboek van een slapeloze*, dat haar officiële debuut zou worden, was ze aan het schrijven of ze was er net mee klaar, maar het zou pas vier jaar later gepubliceerd worden. Ze was het jaar ervoor cum laude gepromoveerd aan de Universiteit van Leuven. Haar eerste kind moest nog geboren worden. Ze was zevenentwintig.

Haar thematiek is hier in haar oervorm aanwezig, en ook de manier waarop ze switcht van God naar worst met appelmoes en gekookte aardappelen, en in feite een poëtische verklaring verpakt als een uit nood geboren interne monoloog, is Patricia

de Martelaere op haar overtuigendst: schrijven om niet verkracht te worden.

‘Het realisme is hier nooit louter weergave van de werkelijkheid,’ merkte Hugo Brems op over haar proza.

Haar realisme is een verhevigde weergave van de werkelijkheid: schrijvend meisje wacht op haar minnaar, banaler kan het bijna niet, maar binnen de context van de hoerentent wordt het verhaal opgetild tot biecht en provocatie in één. Kenmerkend, ook voor haar latere werk, is dat de minnaar naar wie wordt uitgekeken, om wie alles draait, zich niet laat zien of vangen. Het gaat om de dans om hem heen, het geobsedeerde verlangen, of ‘het najagen van dingen’, zoals ze het zelf later zou noemen.

De vier vrouwennamen die in dit verhaal worden genoemd, zijn wat dat betreft veelzeggend: Lolita, Madame Bovary, Maria Magdalena en Klaartje. Lolita is het meisje dat de oudere man verleidt, of door hem verleid is – ‘de man die niet de mijne is kon met gemak mijn vader zijn’. Madame Bovary de overspelige echtgenote van wie de man niet weet waar ze uithangt – ‘ik neem het gewoonlijk al niet zo nauw’. Maria Magdalena de vrouw van lichte zeden of zo men wil boetvaardige zondares uit de Bijbel – ‘zolang ik niet opkijk kan niemand op de gedachte komen dat ik wel eens werkelijk zou kunnen zijn wat ik ongetwijfeld lijk te zijn’. Blijft over Klaartje. De naam van een heldin uit een meisjesboekenserie. Klaartje op kostschool. Klaartje zet de boel op stelten. Het type boek dat Anneke Bloemen schreef eind jaren vijftig, en waarnaar de negenjarige Patricia haar eerste roman modelleerde. Die niemand ooit te lezen kreeg.

In verschillende interviews vertelt ze hoezeer ze als kind al geobsedeerd was door schrijven. Vanaf het moment dat ze schrijven kon schreef ze. ‘Ik had zo’n zin dat ik in de wieg al schreef.’ Voor haar twintigste had ze zo’n tien romans geschreven. ‘Ik was er doorlopend mee bezig, op de speelplaats, in de bus, aan de tramhalte.’ Ze zei dan ook dat het niet zo was dat ze

schrijfster wilde worden, ze was het altijd al. Het zijn van die opmerkingen die pas betekenis krijgen in het licht van een belofte die uitgekomen is. De vijfde roman die ze schreef werd gepubliceerd. Ze was dertien.